

INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDAGI ODOBLILIK STRATEGIYALARINING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARJIMASI

Kosimbetov Abdisalam Juzimbay uli
Qoraqalpoq davlat universiteti magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19625190>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 13-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 15-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 17-aprel 2026 yil

KEYWORDS

odoblilik strategiyasi,
lingvomadaniyat, nutq etiketi,
pragmatika, tarjima, ingliz tili,
qoraqalpoq tili,
kommunikatsiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada ingliz va qoraqalpoq tillaridagi odoblilik strategiyalarining lingvomadaniy xususiyatlari keng va chuqur tahlil qilinadi. Jumladan, nutq etiketi, ijtimoiy masofa, madaniy qadriyatlar va kommunikativ niyatlarning til orqali ifodalanish shakllari batafsil yoritiladi. Shuningdek, odoblilik strategiyalarining tarjimada yuzaga keladigan muammolari, ularning semantik va pragmatik jihatlari hamda mos ekvivalentlarni tanlash masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, odoblilik universal hodisa bo'lishiga qaramay, uning ifodalanish vositalari har bir xalqning madaniyati va mentaliteti bilan chambarchas bog'liqdir.

Avvalo, shuni alohida ta'kidlash lozimki, odoblilik strategiyalari zamonaviy lingvistika, ayniqsa pragmatika va lingvomadaniyatshunoslik doirasida muhim o'rin egallaydi. Chunki til orqali inson nafaqat ma'lumot uzatadi, balki ijtimoiy munosabatlarni ham boshqaradi. Shu sababli, nutqda qo'llaniladigan har bir birlik – bu faqat grammatik shakl emas, balki madaniy belgidir [5].

Bundan tashqari, odoblilik insonning ijtimoiy maqomi, yoshi, jinsiy farqi, kasbi va kommunikativ vaziyatga qarab turlicha namoyon bo'ladi. Masalan, yaqin do'stlar o'rtasida qo'llaniladigan nutq shakli bilan rasmiy muhitdagi nutq shakli keskin farq qiladi. Demak, odoblilik strategiyalari kontekstga bog'liq holda shakllanadi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda odoblilik ko'pincha insonning "ijtimoiy obro'si"ni saqlash vositasi sifatida talqin qilinadi. Ya'ni, inson nutq orqali boshqalarni hurmat qiladi va o'ziga nisbatan ham hurmat kutadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, odoblilik strategiyalari kommunikatsiyada muvozanatni ta'minlovchi muhim mexanizm hisoblanadi.

Endi ingliz tilidagi odoblilik strategiyalarini kengroq tahlil qiladigan bo'lsak, bu tilda asosan bilvositalik va yumshoqlik ustunlik qiladi. Ya'ni, to'g'ridan-to'g'ri buyruq berishdan qochiladi va nutq iloji boricha muloyim shaklda ifodalanadi [4].

Masalan:

"Close the window" → qo'polroq

“Could you close the window, please?” → odobli shakl

Yoki:

“Give me your pen”

“Could I borrow your pen for a moment?”

Ko‘rinib turibdiki, ingliz tilida odoblilik quyidagi vositalar orqali ifodalanadi:

Birinchidan, modal fe‘llar yordamida: could, would, might

Ikkinchidan, maxsus birliklar orqali: please, thank you, excuse me, sorry

Uchinchidan, savol shakli orqali buyruqni yumshatish: “Can you help me?”

Bundan tashqari, ingliz tilida odoblilik ko‘pincha ortiqcha izohsiz, qisqa va ixcham ifodalanadi:

- “Sorry”
- “Thanks a lot”
- “I appreciate it”

Endi qoraqalpoq tiliga murojaat qiladigan bo‘lsak, bu tilda odoblilik strategiyalari yanada murakkab va tizimli xarakterga ega. Chunki bu til madaniy jihatdan kollektiv qadriyatlarga asoslanadi.

Masalan:

“kel” → “keliń”

“bar” → “barıń”

“otır” → “otırıń”

Bu yerda “-iń/-ıń” qo‘shimchasi hurmatni bildiradi.

Bundan tashqari, qoraqalpoq tilida murojaat birliklari juda muhim:

- ★ aǵa
- ★ apa
- ★ ata
- ★ ana [3, 60-61].

Masalan:

“Aǵa, sizden bir nárse sorasam bola ma?”

“Apa, kirip ketseńiz”

Shuningdek, qoraqalpoq tilida odoblilik ko‘pincha gapni kengaytirish orqali ifodalanadi:

“Ber” o‘rniga → “Berip jiberseńiz jaqsı bolar edi”

“Kel” o‘rniga → “Kelseńiz, kútip oturmız”

Bu esa nutqni yanada yumshoq va hurmatli qiladi.

Shu bilan birga, har ikki tilni qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida odoblilik ko‘proq pragmatik strategiya, qoraqalpoq tilida esa grammatik kategoriya sifatida namoyon bo‘ladi.

Masalan:

Ingliz tili

Qoraqalpoq tili

Could you help me?

Maǵan járdem berip jiberseńiz bola ma?

Please sit down

Otırıń

Sorry for being late

Kesh kelgenim ushın keshirim sorayman

Bundan tashqari, odoblilikning turli strategiyalarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. To'g'ridan-to'g'ri odoblilik (formal hurmat):	Ingliz: "Please take a seat" Qoraqalpoq: "Otirin"
2. Bilvosita odoblilik (yumshatish):	Ingliz: "Would you mind opening the door?" Qoraqalpoq: "Esikti ashup jiberseñiz bola ma?"
3. Ijobiy odoblilik (yaqinlik):	Ingliz: "You did a great job!" Qoraqalpoq: "Jaqsi islepsiz!"
4. Salbiy odoblilik (bezovta qilmaslik):	Ingliz: "I'm sorry to bother you..." Qoraqalpoq: "Kesent ettim, biraq..."

Endi tarjima jarayoniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, odoblilik strategiyalarini tarjima qilish juda murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki bunda faqat so'zlar emas, balki madaniy ma'no ham uzatilishi kerak.

Masalan:

"Excuse me" turli vaziyatlarda:

yo'l so'rash → "Keshirersiz, bir narse sorasam bola ma?"

e'tibor qaratish → "Keshirersiz"

uzr → "Keshirersiz"

Yoki:

"Would you mind if I opened the window?"

→ "Eger qarsı bolmasañız, aynanı ashısam bola ma?"

Shuningdek, noto'g'ri tarjima kommunikativ xatolarga olib keladi:

"Sit down!" → "Otir!" (qo'pol)

To'g'ri: "Otirin"

Bundan tashqari, ingliz tilidagi qisqa ifodalar qoraqalpoq tilida kengaytiriladi:

"Thanks" → "Raxmet sizge"

"Sorry" → "Keshirersiz"

Yana bir muhim jihat shundaki, raqamli kommunikatsiyada odoblilik strategiyalari soddalashmoqda:

Ingliz: "pls", "thx"

Qoraqalpoq: "sps", "ok"

Biroq rasmiy nutqda an'anaviy shakllar saqlanadi.

Shu bilan birga, turli kommunikativ vaziyatlarda odoblilik strategiyalari turlicha namoyon bo'ladi:

1. Rasmiy vaziyat:

Ingliz: "Could you please provide the information?"

Qoraqalpoq: "Mağlıwmat berip jibere alasız ba?"

2. Norasmiy vaziyat:

Ingliz: "Can you help me?"

Qoraqalpoq: "Járdem bereseñ be?"

3. Katta-kichik munosabati:

Ingliz: odatda farq kam

Qoraqalpoq: kuchli farq mavjud [2].

Bundan tashqari, odoblilik strategiyalarining samarali qo'llanilishi nafaqat lingvistik bilimga, balki kommunikativ kompetensiyaga ham bog'liq ekanligini alohida ta'kidlash lozim. Chunki har bir nutqiy vaziyatda to'g'ri strategiyani tanlash suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, noto'g'ri tanlangan yoki madaniy kontekstga mos kelmaydigan odoblilik shakllari kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin. Ayniqsa, turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotda bu masala yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, odoblilik strategiyalarini chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo'lib, u tarjima amaliyoti, til o'qitish jarayoni va xalqaro kommunikatsiyada samarali natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz va qoraqalpoq tillarida odoblilik strategiyalari umumiy kommunikativ vazifani bajaradi, ammo ularning ifodalanish usullari sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz tilida bilvositalik va individual erkinlik muhim bo'lsa, qoraqalpoq tilida hurmat va ijtimoiy ierarxiya ustunlik qiladi. Shu sababli, tarjima jarayonida lingvistik birliklar bilan bir qatorda madaniy omillarni ham hisobga olish zarur. Aynan shunda nutqning tabiiyligi va kommunikativ samaradorligi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begjanova, J. (2025). PAREMIOLOGIK BIRLIKLAR TARJIMASIDA LINGVOKULTUROLOGIK EKVIVALENTLIK. In Conferences (Vol. 1, No. 1).
2. Najimova, G. B. A Comparative Analysis of Ethical Behavior Models in Karakalpak and English Ethnic Communities.
3. Naurizova, A. (2017). The importance of linguistic investigations of the etiquette words in the karakalpak language. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe, (2-1), 60-61.
4. Uteshova, Z. (2025, November). Social-pragmatic aspect of speech etiquette in the English language in Karakalpak culture. In AIP Conference Proceedings (Vol. 3331, No. 1, p. 060001). AIP Publishing LLC.
5. Yusupov O'. Til va madaniyat: lingvokulturologik qarashlar. Toshkent: Akademy, 2019. -210 b